

Afgørelser – Reg. nr.: 05269.00

Fredningen vedrører: Knude Klint

Domme

Taksationskommissionen

Naturklagenævnet

Overfredningsnævnet 21-02-1973

Fredningsnævnet 26-11-1969

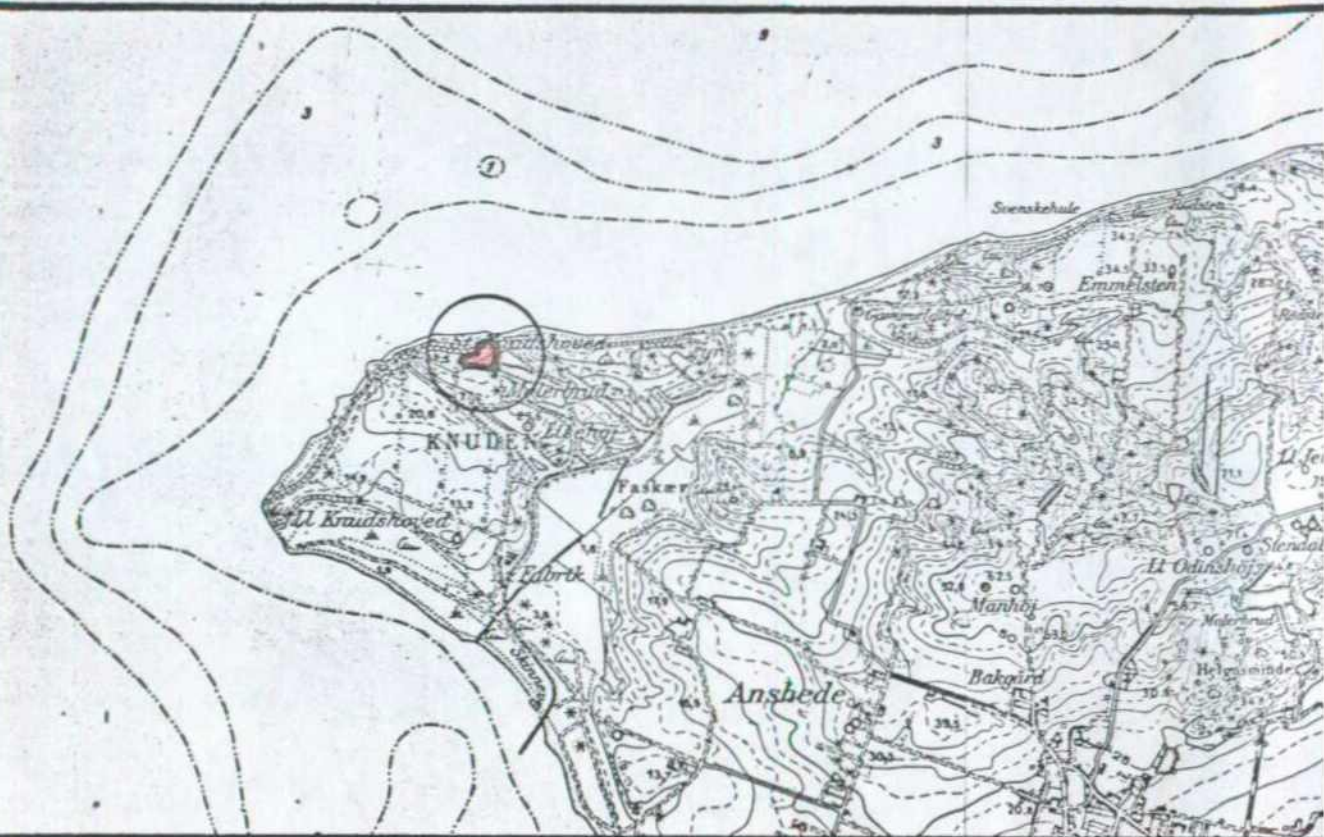
Kendelser

Deklarationer

OVERFREDNINGSNÆVNET>

Lokalitet : Knude Klint

Kommune : Sundsøre

1:25.000 - 1116 I S4

J.nr. : 1201-7/71

Fr.nr. : P 5 - 1200 Fr. 10.

Areal : 0,5 ha

Fredet: FNK 26.11.1969

OFNK 21.2.1973.

Formål : Sikring af videnskabeligt og landskabeligt værdifuldt areal.

Indhold : Der må ikke ske ændring af terrænet og således ikke graves, ligesom der ikke må ske beplantning eller anbringes affald.

Bygninger, skure, master o.l. må ikke opføres på det fredede areal.

Naturvidenskabsmænd, først og fremmest geologer og geologistuderende skal have færdselsret til arealet og stranden nedenfor og ret til i studiesjemed at opholde sig på arealet og stranden nedenfor.

Ejer : Private.

Påtaleret : Geologisk Rigsinstitut, Charlottenlund.

" Institut, Århus og

Fredningsnævnet.

FREDNING

1116 I S¢

REG. NR. 5269

U D S K R I F T

a f

OVERFREDNINGSNÆVNETS KENDELSESPROTOKOL

År 1973, den 21. februar, afsagde Overfredningsnævnet
følgende

k e n d e l s e

i sagen nr. 2063/68 om fredning af Knude Klint på Fur af matr. nr.
45 g Fur Præstegaarde, Fur sogn.

1. Den 26/11 1969 afsagde fredningsnævnet for Viborg amtsråds-kreds (nu Viborg amts sydlige fredningskreds) kendelse om fredning af et areal på 5.066 m² af Knude Klint på Fur af matr. nr. 45 g, Fur Præstegaard, Fur sogn. Fredningsservitutten er sålydende:

- 1) der må ikke ske ændring af terrænet og således ikke graves, ligesom der ikke må ske beplantning eller anbringes affald.
- 2) Naturvidenskabsmænd, førts og fremmest geologer og geologi-studerende skal have færdselsret til arealet og stranden nedenfor og ret til i studieøjemed at opholde sig på arealet og stranden nedenfor.

Påtaleret tillægges Geologisk Rigsinstitut samt ,
Geologisk Institut, Århus, og fredningsnævnet hver for sig.

2. I fredningsnævnets kendelse er gjort nærmere rede for fredningens baggrund.

Knude-området tilhørte tidligere molerselskabet Furmol, med hvilket Københavns Universitet i begyndelsen af 1960'erne var i forhandling om køb, dels for at bevare området, dels for at anvende det til kursusformål. Imidlertid solgtes ejendommen til det tyske selskab L. Struwe & Co., og i 1967-68 udviklede situationen sig således, at fredningsnævnet så sig nødsaget til ved en foreløbig kendelse af 19/11.1968 i medfør af den dagældende naturfredningslov, jfr. § 9, stk. 2 i lovbekendtgørelse nr. 194 af 16/6 1961, at dekretere, at videre gravning straks skulle ophøre på det senere af nærværende fredningssag omfattede område.

Knude-Klint området beskrives i de fremlagte erklæringer fra de Geologiske institutter ved Århus og og Københavns universiteter, Mineralogisk Museum samt Naturfredningsrådet som værende af overordentlig stor videnskabelig værdi, indeholdende uerstattelige geologiske lokaliteter. I en skrivelse af 27/11 1968 fra Geologisk

Institut, Århus, hedder det således bl.a.:

"Kystklinterne mod nord er meget høje - enkelte omkring 30 m - og de må regnes for nogle af de smukkeste af Limfjordens mange kystklinter. I klinterne ses vekslende lag af lyst moler og mørk vulkansk aske. Disse lag står i visse dele af klinterne lodret, medens de i andre dele er stærkt sammenfoldede og undertiden revet over. Man ser i disse klinter hele moler- og askeserien, idet man både har de øvre dele af serien, som kendes fra andre lokaliteter i Limfjordsområdet, og de nedre og allernederste lag i askeserien. De nedre lag kendes kun fra nogle få lokaliteter, og de allernederste er kun kendt fra denne lokalitet.

Lagserien i klinten er beskrevet af O.B. Bøggild i 1918. (Den vulkanske aske i moleret. Danmarks Geologiske Undersøgelse, II. Række, nr. 33). I dette arbejde blev de mange større vulkanske askelag nummereret fra + 140 til + 1 og fra ÷ 1 til ÷ 39. Lagene er senere undersøgt af dr. phil. H. Gry, som har publiceret om denne lokalitet i 1940 (De istektoniske forhold i molerområdet. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bd. 9, p. 586-627).

Siden slutningen af 1950'erne er der af lederen af Fur Museum, M. Breiner Jensen, gjort en række bemærkelsesværdige palæontologiske fund i de nedre lag på denne lokalitet. Det er således her, man fandt først kraniet og senere den største del af kroppen af en læderskilddpadde på ca. 1 m's længde. Der er også fundet fossile blade af en række forskellige planter, f. eks. af Ginkgo, Bambus, Macclintockia og Devalquea. Skilddpaddefundene er beskrevet af dr. phil. Eigil Nielsen i 1959 og 1964 (Eocene Turtles from Denmark. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bd. 14, p. 96-114, og On the postcranial skeleton of Eosphargis breineri Nielsen. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bd. 15, p. 281-313).

Der har i de senere år været foretaget undersøgelser og indsamlinger på lokaliteten af en lang række medarbejdere ved de Mineralogisk-Geologiske Institutter ved Københavns Universitet og ved Geologisk Institut, Århus Universitet. Området har desuden i stor udstrækning været anvendt som ekskursionsobjekt for studerende fra Københavns Universitet og Århus Universitet, idet denne lokalitet viser lagene på en så instruktiv måde, at dens pædagogiske værdi langt overgår de andre molerlokaliteter i Limfjordsområdet.

Området har, i kraft af at det er "typelokalitet" for de nederste molerlag og i kraft af de fund, man har gjort her, og de resultater man har opnået ved undersøgelserne her, en ganske overordentlig stor videnskabelig betydning."

3 a. Angående spørgsmålet om, hvilken mængde moler, der som udnyttelig skal erstattes, er i kendelsen side 20-21 gengivet en skrivelse af 14/10 1969 fra dr. phil. Helge Gry, Danmarks Geologiske Undersøgelse, hvorefter der i den nordøstlige del findes ca. 1.600 m³ udnytteligt moler; herefter følger, indenfor området og ned til havniveau, en molerzone i fortsættelse af en eksisterende grav på ca. 36.000 m³ - den forekomst, som gav anledning til fredningsnævnets foreløbige

kendelse af 19/11 1968. Endelig findes længst mod vest indenfor området en forekomst, hvorom dr. Gry skriver:

"Forudsat serien findes helt ned til havets overflade under hele det areal, hvori den optræder ved overfladen, må der skønnes at forekomme omkring 88-90.000 m³. Vi ved imidlertid, at skifer-serien mod sydvest langs en mod nordøst hældende forkastning grænser mod sand og grus. En del af dette går sandsynligvis ind under skifer-serien i en mindre del af arealet, således at mængderne bliver lidt mindre."

På baggrund heraf fremsatte ejeren ved HRS. Georg Løber, Århus, et erstatningskrav på 1.010.000 kr., hvoraf 900.000 kr. for værdi af mistet moler (90.000 m³ á 10 kr.) og 110.000 kr. for spildte udgifter til åbning af brudet m.v. Det pointeredes, at der alene var tale om et foreløbigt erstatningskrav, idet en nøje opgørelse ville forudsætte en af en uvildig fagmand på grundlag af boringer foretaget beregning af kvantum og kvalitet. Det anførtes herved, at Dr. Gry, der netop var udpeget til medlem af Naturfredningsrådet ikke kunne betragtes som upartisk hvorfor det foresloges fredningsnævnet at udnævne en uvildig fagmand.

b. Fredningsnævnet udtaler indledningsvis, at det går ud fra, at Dr. Gry, der ikke har nogen økonomisk interesse i sagen, har afgivet sine erklæringer som statsgeolog under sædvanligt embedsmæssigt ansvar, og at nævnet har fundet det ubetænkeligt ved sagens afgørelse at lægge vægt på de af ham afgivne udtalelser.

Fredningsnævnets sagkyndige, direktør Sven Barfod, A/S Frederiksholms Teglværker (antaget på forslag af Dansk Arbejdsgiverforening) har afgivet en erklæring af 11/11 1969, gengivet side 26-28. Det hedder her bl.a., at direktøren ikke er molerexpert, men ved, at Dr. Gry er den uafhængige person, som har mest kendskab til molerforekomster, og den eneste, som har forsøgt opmålinger, hvorfor han har konsulteret Dr. Gry for at få skabt størst mulig klarhed. Direktør Barfods konklusion er den, at man af de fornævnte 1.600 m³ + 36.000 m³ eller ialt

ca. 38.000 m³ ned til havniveau, med de foldede lag ikke i praksis kunne nå havets niveau, fordi brydningsomkostningerne vil blive ekstraordinært store, men han ville tro, at man i praksis kunne nå halvt ned fra nuværende bund i graven, der ligger i ca. 20 m niveau, hvis man havde virkelig mangel på moler (altså max. 20.000 m³). Om den sidstnævnte forekomst bemærkes, at den heller ikke kan udnyttes til havniveau, og at kun mindre mængder af moleret i denne forekomst vil være anvendelig. Konklusionen med hensyn til udnyttelige molermængder lyder herefter således:

"Jeg må derfor konkludere at med den meget rigelige beregning af den egentlige molerzone som nævnt ovenfor, bør den molermængde der erstattes, sættes til 25.000 m³ ialt "

Om molerpriser anfører direktør Barfod:

"Selskabet opererer i bilag 18, 48 og 49 med en pris på 10 kr./m³, men det må være inklusive produktionsomkostninger, generalomkostninger og fortjeneste. På grundlag af de oplysninger, jeg har indhentet om priser på molerarealer og -mængder, og på grundlag af priser på ler, som jeg kender, bør erstatningen sættes til 0,50 kr./m²."

Fredningsnævnets konklusion vedrørende erstatningen gengivet side 30, lyder således:

"Ved afgørelsen af erstatningskravet har nævnet i mangel af andre beviser fundet at måtte lægge til grund, at Molerværket afskæres fra at bryde et kvantum på 25.000 m³ moler.

Nævnet finder ikke grundlag for at sætte prisen på m³ moler højere end 0,50 kr. Herefter vil der være at tilkende Molerværket

i erstatning

12.500 kr.

Der findes ikke at kunne gives erstatning for indkøb af 1000 t. rå moler, idet der mangler enhver dokumentation for kvantum og pris.

For alle øvrige ulemper ved fredningen, herunder adgang for geologer, findes der at kunne gives en samlet erstatning på

40.000 kr.

Da Molerværket ledes af tyske statsborgere, for hvem det har været påkrævet at antage juridisk hjælp i nærværende sag, findes der at kunne tillægges Molerværket et beløb på til advokatombkostninger eller ialt

2.500 kr.

55.000 kr.

med rente 6% p.a. af 52.500 kr. fra nærværende kendelses afsigelse at regne."

4. Kendelsen er af ejeren, Molerværk Ludolph Struwe & Co. A/S ved HRS G. Løber blevet indbragt for Overfredningsnævnet, som den 2/7 1970 foretog besigtigelse, hvorunder HRS Løber begærede sagen forelagt taksationskommissionen.

Da Overfredningsnævnet kunne tiltræde fredningsnævnets kendelse alene med den ændring, at der til fredningsservitutten føjes forbud mod opførelse af bygninger, skure, master og lign., forelagdes sagen den 13/7 1970 for taksationskommissionen, som den 22/11 1972 har afsagt kendelse i sagen.

5. Til brug for taksationskommissionens behandling har ejeren ladet et entreprenørfirma foretage 4 boringer på og ved det fredede areal for en udgift af ialt 7.109,70 kr. Taksationskommissionen har ikke ønsket at medvirke til boringernes foretagelse. Danmarks Geologiske Undersøgelse har udtalt, at boringerne intet principielt nyt bringer, og at det ikke ud fra boringerne er muligt at slutte, at de angivne mængder forekommer.

Ejeren har over for kommissionen fremsat et erstatningskrav på ialt 1.316.774,20 kr. med renter fra det foreløbige forbud den 19/11 1968 samt sagsomkostninger. Påstanden er baseret på en påstået udnyttelig mængde moler m.v. på 166.215 m³ á 6 kr. eller 997.290 kr. forgæves afholdte omkostninger til afrømning af jord og vejanlæg 29.212.50 kr., udgifter ved omlægning af produktionen (som følge af benyttelse af andre, indkøbte materialer) 283 162 kr. samt boringsudgifter 7.109,70 kr.

Taksationskommissionen bemærker indledningsvis, at den nøje har overvejet, om der burde iværksættes mere indgående undersøgelser ved boring, bl.a. på grund af de forskellige resultater som Danmarks Geologiske Undersøgelse og ejeren ved de af ham foranstaltede boringer er nået til, men er afstået herfra, fordi der efter kommissionens opfattelse selv ved væsentlig mere omfattende undersøgelser, herunder boringer, erfaringsmæssigt kun ville kunne opnås et i forhold til undersøgelsernes pris og den tid de ville tage beskedent forbedret udgangspunkt for den således under alle omstændigheder skønsmæssige vurdering af omfanget og beskaffenheden af særlige forekomster på de omhandlede arealer. Efter alt foreliggende herunder ejerens oplysning om, at askelag i hans virksomheds særlige produktion i et vist omfang kan anvendes iblandet det øvrige stof, finder kommissionen imidlertid, at det er i rimeligt omfang sandsynliggjort, at væsentligt

mere moler m.m. ville kunne udnyttes end antaget af den af fredningsnævnet anvendte konsulent, og kommissionen anser det for forsvarligt at lægge til grund, at ejeren som følge af fredningen skønsmæssig er blevet afskåret fra at udvinde moler m.m. i størrelsesordenen 80-90.000 m³.

Taksationskommissionen finder den af ejeren krævede erstatning på 6 kr. pr. m³ materiale i jorden urealistisk, og anfører, at der da heller ikke er tilvejebragt nogen form for dokumentation for dette beløbs rigtighed, uagtet dette i givet fald måtte have været muligt. Efter de af ejeren for kommissionen givne oplysninger kan det derimod ikke afvises, at en pris på 2,75 kr. pr. m³ i hvert fald i visse - gunstige - tilfælde kunne opnås for moler i jorden i efteråret 1969, og at denne pris også ville kunne være opnået for partier af moleret på det fredede areal. Det anførte beløb kan dog ikke anvendes som udgangspunkt for erstatningsfastsættelsen for en større samlet forekomst af ret forskellig kvalitetsmæssig beskaffenhed, herunder askelag, og placeret i forskellige dybder med heraf følgende uensartet (faldende) rentabilitet i forbindelse med udvindingen. Kommissionen finder herefter at kunne lægge en gennemsnitsværdi i jorden af de udnyttelige forekomster af moler m.m. i det højeste 1,50 kr. pr. m³ til grund.

Taksationskommissionen konkluderer, at det må anses for sandsynligt, at ejeren, som af ham for kommissionen anført, ville have udvundet henved 12.000 m³ årligt på det fredede areal, hvorved udvindingen ville have taget 7-8 år, over hvilke indtægterne skulle have været fordelt. Herefter vil den ejeren tilkommende erstatning for den som følge af fredningen mistede adgang til udnyttelse af forekomsterne på det fredede areal afrundet være at fastsætte

til	100.000 kr.
Til dækning af forgæves afholdte udgifter tilkendes	5.000 "
og for produktionsmæssige ulemper	15.000 "
	120.000 kr.
	=====

Kommissionen tilkender herefter 120.000 kr. at forrente efter nærmere bestemmelse af Overfredningsnævnet, samt efter omstændig hederne 7.109,70 kr. til dækning af afholdte boreudgifter, hvilken udgift findes rimelig begrundet efter sagens omfang og beskaffenhed. Sluttelig bemærker kommissionen, at den efter praksis henskyder spørgsmålet om tilkendelse af advokatombkostninger til Overfredningsnævnet, idet kommissionen dog bemærker, at advokatbistand efter dens opfattelse har været rimeligt begrundet.

Overfredningsnævnet har besluttet at forrente de tilkendte 120.000 kr. med 10% p.a. fra datoen for det foreløbige forbud den 19/11 1968 samt udover de nævnte 7.109,70 kr., henset til sagens art at tilkende selskabet yderligere 8.000 kr. i advokatombkostninger.

Et kort, nr. 13-104 visende det fredede område, der udgør 5.066 m², er vedhæftet nærværende kendelse.

T h i b e s t e m m e s :

Den af fredningsnævnet for Viborg amt den 26/11 1969 afsagte kendelse om fredning af Knude Klint stadfæstes med nedenstående tilføjelse, således at der for det fredede område gælder følgende:

Der må ikke ske ændring af terrænet og således ikke graves, ligesom der ikke må ske beplantning eller anbringes affald.

Bygninger, skure, master og lign. må ikke opføres på det fredede areal.

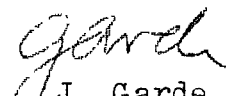
Naturvidenskabsmænd, først og fremmest geologer og geologistuderende skal have færdselsret til arealet og stranden nedenfor og ret til i studieøjemed at opholde sig på arealet og stranden nedenfor.

Påtaleret tillægges Geologisk Rigsinstitut, Geologisk Institut, Århus, og fredningsnævnet hver for sig.

I erstatning udbetales til molerværket Ludolph Struwe & Co. A/S et beløb på 135.109.70 kr., hvoraf 120.000 kr. forrentes med 10% p.a. fra den 19/11.1968 til udbetalingen.

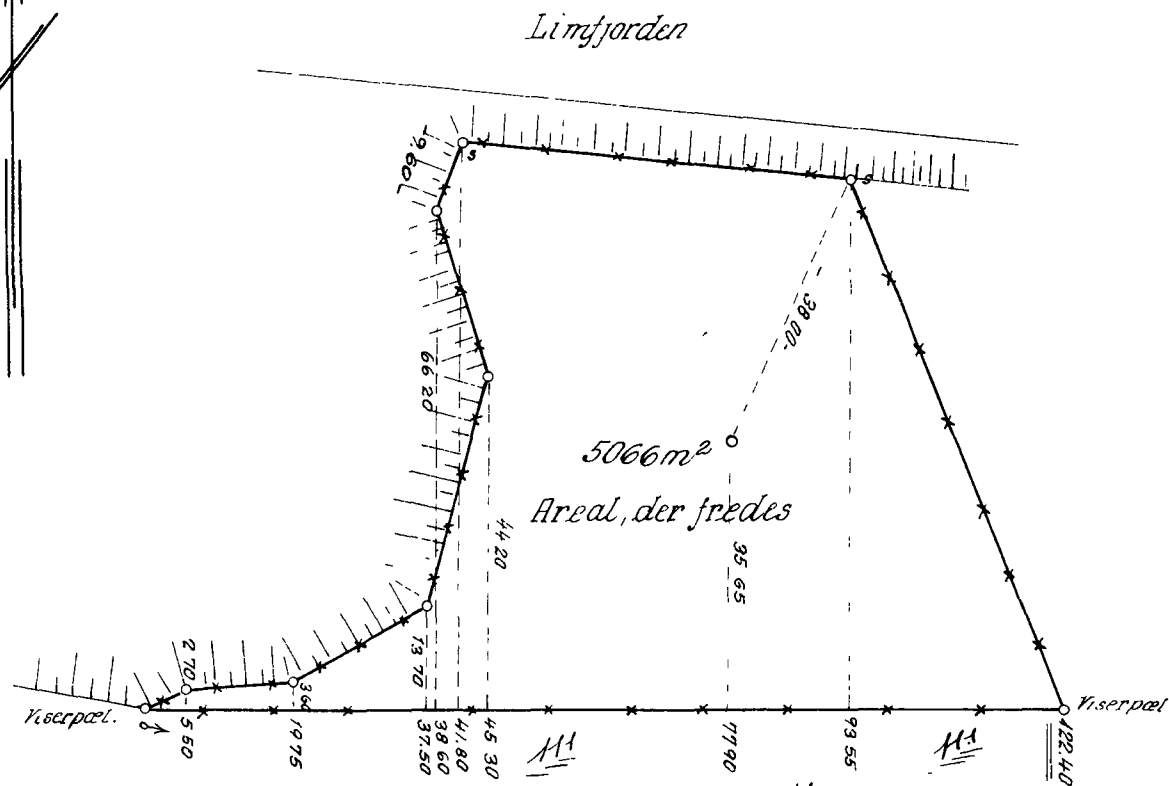
Erstatningen afholdes med 3/4 af statskassen og 1/4 af Viborg amtskommune

Udskriftens rigtighed
bekræftes

J. Garde

jg/sm.

REG. NR. 0 5269.000

Deklarationsriks i 1:1000

er det areal af

Matr. nr. 459,

Fur Præstegaarde

Fur sogn,
Harre herred,
Viborg amt

som fredes og pålægges servitut om
forbud mod molergravning.

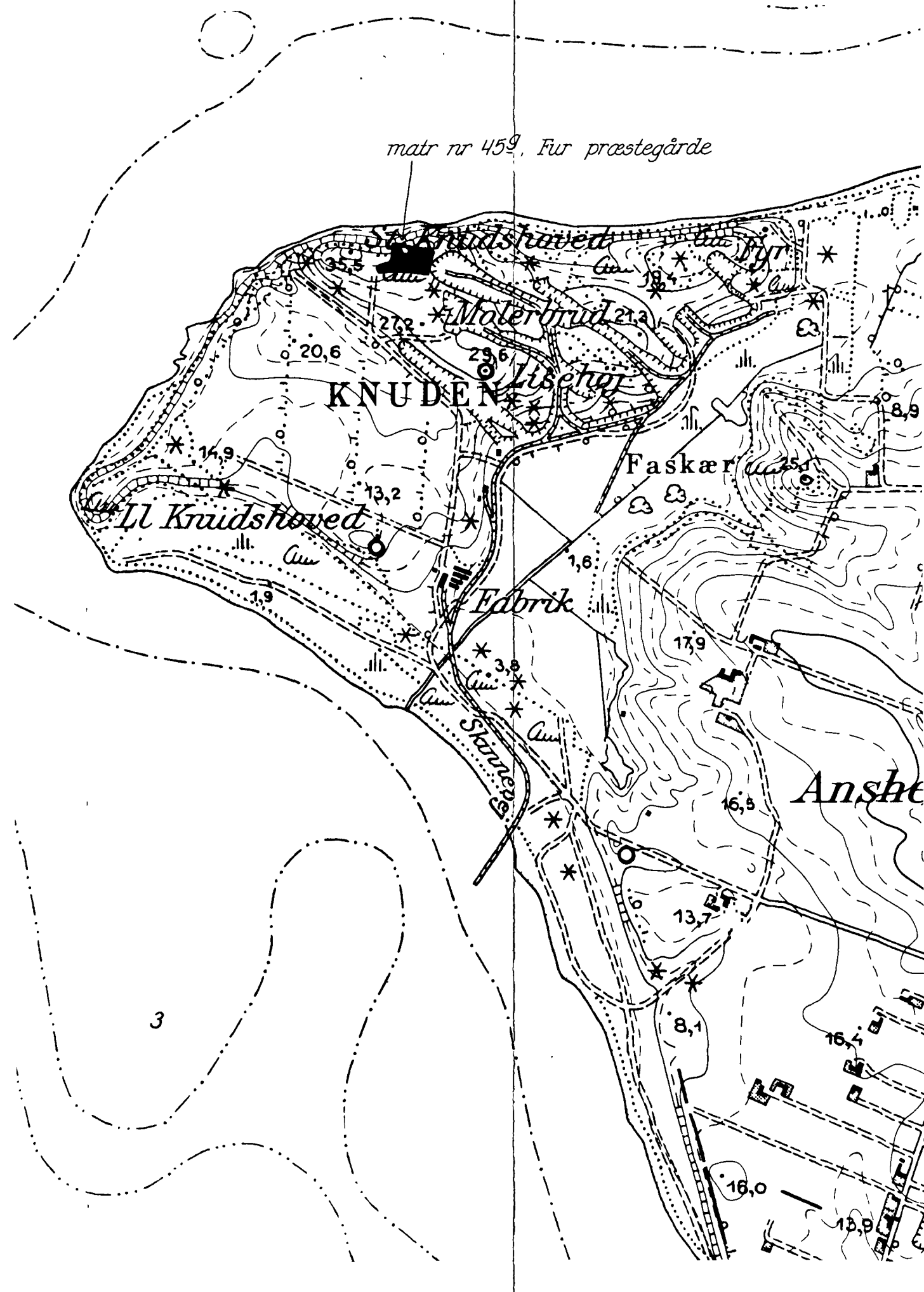
Signaturforklaring

— * — * — Fredningsgrænse.

Naturfredningskonsulentens kontor København d. 8-2-1973
By: Fur præstegaarde
Sogn: Fur
Plan nr. 13-104

Skive, den 22. September 1969

Balling-Lugelsen
Landinspektør

FREDNINGSNÆVNET>

F R E D N I N G S N Æ V N E T
FOR VIBORG AMTSRÅDSKREDS.

K E N D E L S E

afsagt den 26.november 1969

i sagen om
fredning af Knude Klint på Fur
og tilstødende arealer.

År 1967, den 20.maj indfandt statsgeolog dr.phil. Helge Gry og fredningsnævnets formand, dommer Grundtvig, sig på Knude Klint, Fur, der ejes af Molerværk Ludolph Struve og Co., A/S, Fur. For dette mødte direktør Backhaus, og der fandt en uformel besigtigelse og forhandling sted med henblik på en frivillig fredning.

Sagen blev udsat, og nævnets formand erindrede dr. Gry om denne i skrivelse af 5.januar 1968. Herpå svarede dr. Gry i skrivelse af 15.januar 1968 således:

"ad: evt. fredning af en del af matr.nr.45 g, Fur.

Jeg beklager, at jeg på grund af travlhed har ladet spørgsmålet om en eventuel fredning af en del af matr.nr.45 g, Fur, ligge. Ved besigtigelsen 20.maj 1967 udtalte hr.direktør Backhaus, at man gerne ville undlade at fylde affald (overjord m.m.) i slugterne, ligesom det blev meddelt, at gravningerne ikke ville fortsætte helt ud til kysten. En umiddelbar fare for ødelæggelse syntes således ikke at foreligge.

Det var mit indtryk, at der var chance for en overenskomst med ejerne, hvorved det væsentligste i vore ønsker kunne gennemføres ved frivillig fredning.

Vedlagte udtalelser fra de geologiske institutter ved universiteterne i København og Århus støtter de synspunkter, jeg har lagt for dagen om en frednings ønskelighed og går endog videre (således ønsket om en 150 m bred bræmme over klintranden). Jeg vil imidlertid mene, at en frivillig ordning med en lidt mindre omfattende fredet zone vil være at foretrække fremfor en gennem Naturfredningsforeningen forlangt fredningssag

med store erstatningskrav fra ejernes side.

Jeg går ud fra, at arbejdet med at få gennemført en frivillig ordning skal ske gennem Naturfredningsnævnet for Viborg og præciserer derfor nedenfor vore ønsker.

De vigtigste punkter er de to første af nedenstående

- 1) Strandbredden og kystklinten i det omfang, der er vist på vedlagte kort, må ikke forstyrres ved gravning eller henkastning af affald (overjord m.m.)
- 2) Der tilsikres naturvidenskabsmænd, først og fremmest geologer samt geologistuderende adgang til færdsel, ophold på klint og strand for videnskabelige undersøgelser og undervisning. Skoleelever i følge med deres lærere har ligeledes adgang til arealerne.
- 3) Der må forhandles om bredden af den zone over klinten, der skal bevares fri for gravning, henlæggelse af overjord og evt. holdes fri for beplantning. Man må sikkert kunne opnå en ordning, hvorved kun ganske små mængder moler forbliver uudnyttede, idet bredden kan variere fra sted til sted.
- 4) Ønskeligt er, at de gamle grave ikke beplantes, men står tilgængelige for geologisk forskning og undervisning.
- 5) Endvidere er det ønskeligt, at geologisk og andet naturvidenskabeligt arbejde kan foretages også udenfor de fredede arealer."

I skrivelse af 15.februar 1968 udtalte Molerværket overfor nævnets formand:

"Vi takker for Deres venlige meddelelse i ovennævnte sag og skal meddele, at vi gerne vil medvirke ved en frivillig fredning.

Vort bestyrelsesmedlem, hr. Chr.Backhaus, kommer til Fur i marts måned og står så, efter aftale, gerne til rådighed til de nødvendige forhandlinger.

Idet vi håber, at ovenstående imødekommer Deres ønske, returnerer vi samtidigt Deres 3 bilag."

Nævnets formand gik herefter ud fra, at parterne forhandlede direkte, og hørte intet til sagen, førend nævnet i skrivelse af 9.november 1968 fra Geologisk Institut i Aarhus fik meddelelse om, at en omfattende molergravning fandt sted netop i det område, der var ønske om at frede.

Formanden begav sig den 18.november 1968 til Fur, og det hedder i en protokoltilførsel dagen efter:

"Formanden bemærkede, at uanset det betydelige erstatningskrav, som et forbud vil medføre, fandt han det af hensyn til de store videnskabelige interesser nødvendigt straks at standse den øjeblikkelige gravning, der var væsentlig fremskredet i forhold til besigtigelsen den 20.maj 1967.

Der afsagdes herefter følgende foreløbige

K E N D E L S E:

I medfør af lovebekendtgørelse nr.194 af 16.juni 1961 § 9, stk.2, sidste punkt, dekretterer jeg herved, at videre gravning straks skal ophøre på et areal på ca. 2000 m², antagelig beliggende på matr.nr.46 1, 54 c Fur. Arealet er i terrænet påvist advokat Thisted, Skive, der repræsenterer Molerværket.

Overtrædelse af denne kendelse er strafbar i henhold til lovens § 40, stk.1."

Det bemærkes, at i fremlagte skrivelser af 19.maj 1967 fra Geologisk Institut, Aarhus, og 21.juni 1967 fra Mineralogisk Museum blev en fredning stærkt anbefalet.

Den 26.november 1968 holdt det samlede nævn, bestående af formanden, dommer Grundtvig, amtsrådsmedlem Erik Jensen og

gårdejer Svend Sohn, Fur, møde på øen, hvor der var besigtigelse og forhandling med firmaet og geologerne. Ved en samme dag afsagt kendelse stadfæstede nævnet formandens foreløbige kendelse.

I skrivelse af 27.november 1968 udtalte Geologisk Institut, Aarhus:

"..... Beskrivelse af området:

Det område, som ønskes fredet, er beliggende på den vestligste del af Fur på nordsiden af Knuden, matr.nr. ? Fur Præstegård m.m. Fur sogn, Harre Herred, Viborg Amt.

Hele Knude-området tilhørte molerselskabet Furmøl og blev for ca. 6 år siden købt af det tyske selskab L.Stuve og Co. På dette tidspunkt var Københavns universitet meget positivt interesseret i at købe området, dels for at bevare det, dels for at anvende det til kursusformål, og der var forhandlinger igang om erhvervelsen, da området uden varsel blev solgt til det tyske firma.

Knude-området som helhed må betragtes som værende af overordentlig stor værdi, både af videnskabelige og af æstetiske grunde. Det, man vil opnå med den foreslåede fredning, er ikke en fredning af hele området, selvom dette kunne være ønskeligt, men en fredning af en bræmme langs nordkysten af området for at hindre bortgravning af uerstattelige geologiske lokaliteter; herved vil man samtidig kunne undgå, at den markante kystklint bliver gennemgravet på 3-4 steder. At disse gennemgravninger er påtænkt fremgår af en kortskitse over molergravene (bilag 6), hvor ejeren med skravering har angivet fire områder gående fra gravene ud til kysten, som udgør det areal, hvor videre gravning kan foretages.

Den vestlige del af Fur består af et højt område, som er adskilt fra den øvrige del af Fur ved en lavning, Faskær, gennem hvilken der i stenalderhavets tid var et sund. Knuden har mere eller mindre stejle skrænter til alle sider; mod syd og øst de gamle stenalderhavsskrænter og mod vest og nord de meget høje kystklinter, der viser kvartære sedimenter og snit gennem oppressede og sammenfoldede flager af oecænt moler. Det meste af Knuden var indtil for få år siden dækket af hede og små nåletræsplantager. Et område i sydvest er nu opdyrket, hvorimod det nordlige område stadig ligger hen med hede og plantager. I den nordøstlige del af Knuden er der et antal store molergrave, hvor man fra ca. 1917 har gravet moler. Der findes 5-6 større grave, de fleste med en længdeudstrækning i retningen sydøst-nordvest. Disse grave ender nogle hundrede meter fra nordkysten, dog blev to af gravene under Furmøls gravning ført frem til ca. 100 m fra kystklintens øvre del. Selv om den brydeværdige del af molerserien fortsætter i forlængelse af disse grave og står frem i kystklinten undlod man på dette tidspunkt at grave tættere på kysten.

Kystklinterne mod nord er meget høje - enkelte omkring 30 m - og de må regnes for nogle af de smukkeste af Limfjordens mange kystklinter. I klinterne ses vekslende lag af lyst moler og mørkt vulkansk aske. Disse lag står i visse dele af klinterne lodret, medens de i andre dele er stærkt sammenfoldede og undertiden revet over. Man ser i disse klinter hele moler- og askeserien, idet man både har de øvre dele af serien, som kendes fra andre lokaliteter i Limfjordsområdet, og de nedre og allernederste lag i askeserien. De nedre lag kendes kun fra nogle få lokaliteter, og de allernederste er kun kendt fra denne lokalitet.

Lagserien i klinten er beskrevet af O.B.Bøggild i 1918

(Den vulkanske aske i moleret. Danmarks Geologiske Undersøgelse, II. Række, nr.33). I dette arbejde blev de mange større vulkanske askelag nummereret fra + 140 til + 1 og fra % 1 til % 39. Lagene er senere undersøgt af dr.phil. H.Gry, som har publiceret om denne lokalitet i 1940 (De istektoniske forhold i molerområdet. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bd.9, p.586-627).

Siden slutningen af 1950-erne er der af lederen af Fur Museum, M.Breiner Jensen, gjort en række bemærkelsesværdige palæontologiske fund i de nedre lag på denne lokalitet. Det er således her, man fandt først kraniet og senere den største del af kroppen af en læderskildpadde på ca. 1 m's længde. Der er også fundet fossile blade af en række forskellige planter, f. eks. af Ginkgo, Bambus, Macclintockia og Devalquea. Skildpaddefundene er beskrevet af dr.phil. Eigil Nielsen i 1959 og 1964 (Eocene Turtles from Denmark. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bd.14, p.96-114, og On the post-cranial skeleton of Eosphargis breineri Nielsen. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, Bd.15, p.281-313.)

Der har i de senere år været foretaget undersøgelser og indsamlinger på lokaliteten af en lang række medarbejdere ved de Mineralogisk-Geologiske Institutter ved Københavns Universitet og ved Geologisk Institut, Aarhus Universitet. Området har desuden i stor udstrækning været anvendt som ekskursionsobjekt for studerende fra Københavns Universitet og Aarhus Universitet, idet denne lokalitet viser lagene på en så instruktiv måde, at dens pædagogiske værdi langt overgår de andre molerlokaliteter i Limfjordsområdet.

Området har, i kraft af at det er "typelokalitet" for

de nederste molerlag og i kraft af de fund, man har gjort her, og de resultater man har opnået ved undersøgelserne her, en ganske overordentlig stor videnskabelig betydning.

Foruden den videnskabelige og pædagogiske værdi har området også stor æstetisk værdi. De store mango-farvede klinte virker overordentlig imponerende og smukke, både set fra stranden, fra havet og fra Mors. En gennemgravning af klinterne som den, der er påbegyndt, vil virke meget skæmmende i den smukke klint. Den vil desuden medføre, at havets erosion, som er ret kraftig på dette sted, vil blive endnu kraftigere omkring de klintafsnit, som bliver stående tilbage. Man vil derfor, hvis gravningerne ikke bliver forhindret, dels få området hurtigere borteroseret, dels få skæmmet et enestående stykke natur.

Fredningens omfang:

På grundlag af ovenanførte videnskabelige og æstetiske interesser skal der herved anmodes om en fredning af en zone på 200 m fra kanten af kystklinten langs en strækning på 1000 m, som angivet på vedlagte kortskitse.

Fredningen må omfatte forbud mod yderligere gravning, opførelse af bygninger og beplantning. Desuden bør der tilsikres adgang til området til fortsatte videnskabelige undersøgelser og ekskursioner."

I skrivelse modtaget 20.november 1968 fra Universitetets Min.-Geol. Institut og Mineralogisk Museum har følgende videnskabsmænd stærkt anbefalet fredning:

"Bevarelsen af denne enestående geologiske lokalitet i Knudeklint på Fur vil være af afgørende betydning for undertegnede medarbejdere ved Københavns Universitets Mineralogisk-

Geologiske Instituter og Mineralogisk Museum, hvis forskning inden for moler-området spænder fra geofysik over petrografi, tektonik og stratigrafi til palæontologi. Til disse forskningsformål er allerede fra statslig side (Statens almindelige Viden-skabsfond) og fra Carlsbergfondet ydet større bevillinger.

Bevarelsen af profilet vil også være af stor betydning for undervisningen. I de forløbne år har lokaliteten gentagne gange tjent som demonstrationsobjekt for studenterekskursioner.

A.Noë-Nygaard
Professor, dr.phil.

P.V.Sharma
Lektor, dr.

A.Berthelsen
Professor, dr.phil.

E.Schou Jensen
Amanuensis, cand.mag.

T.Birkelund
Professor, dr.phil.

Svend E.Bendix-Almgreen
Universitetsadjunkt,
mag.scient.

Alfred Rosenkrantz
Professor, fil.dr.

Niels Bonde
Amanuensis, mag.scient."

Dr.phil. H.Gry har i skrivelse af 3.december 1968 ud-talt:

"..... Umiddelbart efter, at jeg havde modtaget Domme-rens brev af 4.marts 1968, ringede jeg til firmaet Ludolph Struve og Co. for at få aftalt et møde. Jeg kunne imidlertid ikke få besked om tidspunktet for hr. Chr.Backhaus' besøg på Fur. Senere opringninger gav også negativt resultat, og endelig aftaltes at jeg skulle komme i Påsken og aftale nærmere med hr. Backhaus jr. Da jeg ankom til Fur (jeg har ikke noteret datoen, vistnok 13.april) var hr.Backhaus i færd med at rejse. Ingen af-taler kunne træffes, undtagen at sagen kunne vente til sommeren.

Derefter har jeg i sommer forsøgt kontakt ved personlig henvendelse på selskabets kontor på Fur, hvor jeg forelagde mit ønske om drøftelser i sagen for hr.Kohlson, men uden at kunne

træffe hr.Backhaus jr.

Kort sagt er mine forsøg på at få en kontakt vedrørende frivillig fredning strandede,"

I skrivelse af 18.december 1968 har Ministeriet for kulturelle Anliggender forlænget 1 månedsfristen for at afsige kendelse til 1.marts 1969, jfr. den da gældende naturfredningslov § 9, 2.stk., 4.pkt.

I skrivelse af 16.januar 1969 har Naturfredningsrådet udtalt:

"..... Rådet skal i denne anledning pege på, at Knudeklint på Fur er et i videnskabelig henseende yderst værdifuldt område, især i geologisk og palæontologisk henseende.

Naturlige profiler med forstyrrede lag af moler forekommer kun ved Limfjordens kyster, først og fremmest på Mors og Fur.

Knudeklinten på Fur er utvivlsomt den mest fredningsværdige molerklint i hele Limfjordsområdet, og såvel i videnskabelig som i undervisningsmæssig henseende supplerer den de fredede klinter Hanklit og Feggeklit.

Et vigtigt argument for fredning er det forhold, at man i Knudeklinten har hele molerserien bevaret i sammenhæng, Seriens allernederste dele er ikke truffet andre steder end i Knudeklinten.

På grund af ovenfor nævnte forhold og de øvrige af professor Gunnar Larsen og mag.scient. K.Raunsgaard Pedersen fremførte motiveringer for en fredning må naturfredningsrådet kraftigt støtte bestræbelserne for at få klinten fredet.

Klinten og dens omgivelser bør være tilgængelige for

studie- demonstrations- og undervisningsformål.

Rådet ønsker endvidere at pege på det ønskværdige i, at de gamle molergrave ikke opfyldes eller tilplantes, således at profilerne i gravene længst muligt kan være tilgængelige for videnskabelige studier og undervisning.

Endvidere bør enhver henlæggelse af affald m.v. naturligvis være forbudt."

I statstidende for den 25.januar 1969 er indrykket bekendtgørelse om fredningssagen.

Den 7.februar 1969 holdt nævnet møde på Fur, hvor der var mødt repræsentanter for geologerne, molerværket, Danmarks Naturfredningsforening og Fur kommune. Det udtaltes, at Danmarks Naturfredningsforening støtter fredningsforslaget.

På mødet fremlagdes følgende af molerværkets repræsentant, advokat Thisted, Skive, den 6.februar 1969 udarbejdet erstatningskrav:

"..... nedlægger jeg herved følgende påstand om erstatning, såfremt fredning af et ca. 2000 m² stort areal af mine klienters ejendom, i hvilket der ved nævnets kendelse af 26.11.1968 er nedlagt forbud mod gravning, gennemføres:

1. Det areal, der ønskes fredet,

udgør ca. 2.000 m ² og indholder	
1.klasses moler i 30 m dybde el-	
ler ialt ca.	60.000 m ³
Heraf er udnyttet ca.	<u>6.000 -</u>
således at der nu fo-	
refindes	54.000 m ³
heraf er ca. 15 % af-	
faldsprodukter	<u>8.100 -</u>
udnytteligt moler	45.900 m ³

11.

der har en værdi af kr.10,-/m³ 459.000,00 kr.
idet omkostningerne ved brydning og kørsel til værk udgør 4 kr./m³ og dagsprisen er 14 kr./m³.

2. Der er foretaget afrømning af overjord på arealet i 2½ m dybde svarende til fjernelse af ialt 5.000 m³ til en pris af 3 kr./m³ 15.000 kr.
hvoraf kun udnyttet 1/10 1.500 - 13.500,00 kr.

3. Ved påbegyndelse af arealets udnyttelse blev anlagt en ca. 300 m lang adgangsgangvej med sveller på grus og sandunderlag. Bekostningen hertil har udgjort 40 kr. pr. m eller 12.000 kr.
hvoraf udnyttet 1/10 eller 1.200 - 10.800,00 kr.

4.a. For at tilvejebringe et nyt område til afgravning har afrømning af et andetsteds på ejendommen beliggende areal måttet foretages. Der er af praktiske grunde aførømt overjord af ca. 6.000 m² i 2½ m dybde med en bekostning, der anslås til 3 kr./m³. Svarende til det areal, der agtes fredet, er der afholdt en bekostning på 2.000 m² x 2,5 = 5.000 m³ à 3 kr. 15.000,00 kr.

b. Til det nye areal er anlagt særlig adgangsgangvej over en strækning på

transport 15.000,00 kr. 483.300,00 kr.

12.

transport 15.000,00 kr. 483.300,00 kr.

1.000 m. Bekostningen
hertil har udgjort 40
kr./m eller ialt

40.000,00 kr.

Den samlede bekostning
ved anlæg af vej og
afrømning

55.000,00 kr.

er afholdt 7 år tidligere
end påregnet, idet det
under 1. omhandlede areal
kunne dække forbruget i
7 år. Der er herved på-
ført ejerne et rentetab
på 8 % p.a. af kr.55.000
i denne periode svarende
til

30.800,00 kr.

5. For at undgå standsning af vær-
kets drift med deraf følgende
omkostninger samt undgå erstat-
ningskrav p.gr.a. manglende op-
fyldelse af kontraktsmæssige le-
veringsforpligtelser er indkøbt
1.000 t. rå moler for

14.000,00 kr.

Ialt 528.100,00 kr.,

hvoraf påståes renter 5 % p.a. fra dato til betaling sker.

Det foran opgjorte erstatningskrav agtes nærmere do-
kumenteret. Såfremt denne dokumentation måtte give anledning
dertil forbeholdes at forhøje kravet.

Mine klienter påståes tillagt omkostninger til advo-
katbistand og eventuel teknisk bistand i forbindelse med er-
statningskravets dokumentation."

Nævnet holdt på ny møde på Fur den 9.maj 1969, hvor
der fremlagdes følgende skrivelse af 13.februar 1969 fra

Geologisk Institut, Aarhus:

"..... skal det herved meddeles, at der under henvisning til skrivelse af 27.november 1968 fra Geologisk Institut i Aarhus til Naturfredningsrådet i København og skrivelse af 17.december 1968 fra Geologisk Institut i Aarhus til dommer Grundtvig, samt til § 1 i Naturfredningsloven ønskes rejst status quo fredningssag på et areal omfattende 1200 x 200 m, som angivet på kortbilag til ovennævnte skrivelse af 27.november, under henvisning til de videnskabelige interesser; idet man tilføjer, at der i den østlige del af fredningsområdet (omfattende ca. 500 m og indrammet med blå på vedlagte kort) kan tillades molergravning, således at gravens øverste kant ikke når nærmere end 30 m fra kystklintens overkant. Hvorvidt der kan tillades yderligere gravning i den øvrige del af området (den vestlige del, indrammet med rødt) kan først afgøres efter, at supplerende geologiske undersøgelser er foretaget.

Afrømning, affald m.v. må under ingen omstændigheder udkastes på strandbred og kystklint og det øvrige af fredningspåstanden omfattende areal."

Yderligere fremlagdes:

Skrivelse af 17.februar 1969 fra Mineralogisk Museum, hvori følgende 3 professorer støtter den udvidede fredningspåstand:

A.Berthelsen
Professor, dr.phil.

T.Birkelund
Professor, dr.phil.

A.Rosenkrantz
Professor, fil.dr.

Skrivelse af 26.februar 1969 fra Ministeriet for kulturelle Anliggender, der forlænger fristen til 1.juni 1969.

Skrivelse af 5.marts 1969 fra Geologisk Rigsinstitut, der

støtter den udvidede fredningspåstand.

Skrivelse af 17.marts 1969 fra nævnets formand til alle interesserede parter sålydende:

"For en ordens skyld gør jeg opmærksom på, at der af nævnet stadig kun er nedlagt gravningsforbud f.s.v. angår det ca. 2000 m² store areal.

Nævnet vil ikke på det foreliggende grundlag udvide forbudet, så længe man ikke har modtaget den supplerende erklæring fra dr.phil. H.Gry. Nævnet forbeholder sig sin stilling, også efter at erklæringen er modtaget."

Skrivelse af 25.april 1969 fra dr. Gry sålydende:

I det område på Knudeklint for hvilket der 19.november 1968 blev afsagt foreløbig kendelse om standsning af molergravning ligger molerlagene forstyrrede, og de udgør en del af en langstrakt zone, hvori lagene står stejlt, idet de hælder mod NNØ. Lagene i det pågældende område udgør en fortsættelse af det moler, der er udnyttet i den lange molergrav ØSØ for området. Samme molerzone træffes i klinten ved stranden.

Ved hjælp af målebånd, vinkelprisme og håndniveau samt kompas og faldmåler blev gravens udstrækning opmålt, og der blev udmålt nogle profiler på tværs af zonens længdeudstrækning. Det viste sig herved, at lagtykkelserne var praktisk talt identiske med dem, jeg tidligere har opmålt i strandklinten.

Lagene hælder gennemgående omkring 65° mod NNØ, men i en del af nordvæggen er lagene foroven i profilet tværede ud af den overskridende is, så de står mindre stejlt og har mindre lagtykkelse end normalt.

Arealets længde fra den gamle molergrav i øst til slugten i vest er 100 m (i den valgte målelinje 102 m). Gravbunden smalner til mod øst, og dens bredde er i den midterste del mellem godt 20 m og 15 m.

I gravens sydvæg ses de mørke, mere eller mindre lerede lag med hærtnede skiferhorizonter, der ligger under det lyse, mest værdifulde moler. Dette, der kun indeholder ganske få askelag optræder i gravens bund, hvor seriens mest karakteristiske askelag, % 17, kan følges i hele gravens længde.

Den over molerserien optrædende askeserie forekommer i nordvæggens østlige del, i den vestlige del er man kun nået frem til de 3 markerede askelag (% 13 - % 11) der ligger i moleret ca. 5 m under askeserien.

Molerseriens bredde fra skiferlagene til askelagene er i vandret snit 23 m. Højden af den oprindelige landoverflade ligger ifølge Geodætisk Instituts kort omkring 31 m o.h. lidt højere vestligst og lavere østligst, og grænsen mellem overjord og moler ligger i højder, der varierer mellem 28 m og 24 m. Middelhøjden kan sættes til 26 m. Den samlede moler-mængde over havets overflade kan beregnes til $23 \times 26 \times 100 \text{ m}^3 = \text{ca. } 62000 \text{ m}^3$, men på grund af at der har fundet udtværing af lagene sted foroven bliver det virkelige tal lidt lavere.

Det er imidlertid ikke dette tal, der har betydning for erstatningens størrelse. Da lagene ligger skråt, må man for at få udnyttet moleret fjerne relativt større og større mængder ubrugeligt moler med aske, efterhånden som man går i dybden. Udgifterne ved at indvinde de nedre dele af mole-

ret vil følgelig blive uforholdsmæssigt store, hvilket atter vil sige, at molerets værdi vil falde.

Hvor stor del af moleret, der kan udnyttes med økonomisk fordel under de givne lejringsforhold kan kun afgøres af fagfolk i molerudnyttelse (skøns mænd).

Vi kan imidlertid konstatere, hvor meget moler der faktisk er udnyttet i samme zone ved at udmåle tværsnit af graven øst for området.

Det viser sig da, at man ca. 25 m fra det fredede areal har udvundet 380 m^3 moler pr. løbende meter. Regner man med at også de nedre dele af askeserien mellem askelag 1 og 19 er brugt i produktionen skal hertil lægges ca. 30 m^3 .

For den 100 m lange zone bliver længden af udnyttelig moler $38000 \text{ m}^3 + 3000 \text{ m}^3$ fra askeserien. Herfra går den mængde, der allerede er taget i arealet, og dette beløber sig til mindst 8000 m^3 , således at der resterer $30000 + 3000 \text{ m}^3 = 33000 \text{ m}^3$. Samtlige anførte tal refererer til den rå molermængde. Ifølge firmaets angivelser skal tallene reduceres med 15 %, der er affaldsprodukter og følgelig bliver de udnyttelige molermængder i området omkring 28000 m^3 .

Det østlige område.

Ved Fredningsnævnets sidste besøg på Fur besigtigedes fortsættelsen af molergrav 1958, hvor afrømning er påbegyndt.

Da graven løber skråt ind mod kysten, er det vanskeligt at udtale sig om længden af det molerareal, der endnu ikke er taget. På grund af afskridning vil jeg mene, at omkring 50 m er et rimeligt skøn.

Tværprofilet af molergrav 1958 blev udmålt under mit

sidste besøg. Gravens sydvæg står med leret moler og skifer, og nordvæggen indeholder askelag. Lagene står mindre stejlt end lagene i Knuden, idet de fornedet hældes ca. 55° , men foroven er de udtværede og ender med at blive næsten vandrette.

Tværsnittet indeholder mellem skiferlagene og askeserien ca. 235 m^3 pr. løbende m grav og ca. 35 m^3 af lagene mellem askelag 1 til + 19.

Overjordsmængden synes at stige mod N og NV, og tidligere målinger i kysten viser kun et lavt profil.

Efter et meget løst skøn indeholder arealet knapt 7000 m^3 moler, hvoraf størstedelen må ligge mere end 30 m fra kystklinten.

Øst for grav 1958 er afrømning begyndt ved kysten i en zone, der muligvis er en fortsættelse af graven S for fyret.

Profilen i kystskrænten indeholder ifølge mine tidligere målinger ca. 350 m^3 moler pr. løbende m vinkelret på zonens retning. Zonens længde kender jeg ikke, men betydelige mængder moler må kunne tages i denne zone. Fra kystklinten og til 30 m ind i land kan der anslås at være ca. 10000 m^3 moler."

Skrivelse af 25. april 1969 fra dr. Gry sålydende:

"..... Ved mit sidste besøg har jeg set, hvor store arbejder der udføres for at udnytte de østlige forekomster, og jeg mener derfor nu at restriktionerne med molergravning i det "blå" område bør være så få som muligt. Det må dog stadig fremhæves, at der bør gøres mest muligt for at selve kystklinten holdes intakt, og at henkastning af overjord og affald ikke kan tolereres. Endvidere beder jeg Dem sørge for, at den 5/12 1939

deklarerede kystfredning udnytted i videst mulig omfang.

Jeg har tilladt mig at forespørge en bekendt indenfor molerbranchen om hvilken værdi man kan tillægge moler liggende i jorden. Han udtalte, at hans firma betalte 50 øre pr. m³ for det moler, de udgravede på anden mands ejendom."

På mødet den 9.maj 1969 vedtog nævnet at udtale:

"Nævnet ser sig først nu - på basis af dr. Gry's erklæring - i stand til at tage stilling til omfanget af det foreløbige § 10 forbud.

På grund af de forventede store erstatningskrav vil nævnet ikke udvide det tidligere nedlagte forbud, der alene omfatter et areal på ca. 2000 m².

Dog nedlægger nævnet § 10 forbud imod, at der i en afstand af 1200 m langs med kysten regnet fra Knudeklintens vestside henkastes overjord og affald udover klintranden eller på strandbredden."

Den 7.juni 1969 bemærkede formanden til protokol:

"at fredningsnævnet havde anset det for påkrævet selv at træde i virksomhed i nærværende sag, jfr. lovens § 8, stk.1 in fine.

Iøvrigt er fredningsforslaget støttet af Danmarks Naturfredningsforening."

Den 4.juli 1969 fremlagdes følgende:

Skrivelse af 30.maj 1969 fra Ministeriet for kulturelle Anliggender, der forlænger fristen til 1.september 1969.

Skrivelse af 9.juni 1969 fra højesteretssagfører Løber, Aarhus, der nu repræsenterer Molerværket.

Skrivelse af 13.juni 1969 fra Ministeriet for offentlige arbejder, hvorefter kystfredningen ikke omfatter klintkanten, d.v.s. skrænten imellem klintfod og øverste klintkant.

Tingbogsattest pr.4.februar 1969, hvorefter matr.nr.45g m.fl., tilhørende Molerværket er ubehæftet med pantegæld.

Til protokol er den 5.august 1969 fremlagt følgende bilag:

33. Skrivelse af 14.juli 1969 fra højesteretssagfører Løber, der protesterer imod protokollatet af 7.juni 1969.
34. Skrivelse af 18.juli 1969 fra formanden, der nægter at rette protokollatet.
35. Skrivelse af 28.juli 1969 fra højesteretssagfører Løber, der forbeholder sig kritik heraf overfor overfredningsnævnet.

Formanden bemærkede, at han samtidig hermed havde anmodet landinspektør Balling Engelsen, Skive, om at afsætte i marken dels det af nævnet foreløbig fredede areal på ca. 2000 m², dels det påståede areal på ca. 1200 x 200 m².

Hertil skal føjes, at formanden på et tidligere møde mundtlig havde aftalt med Molerværkets daværende repræsentant, advokat Thisted, at denne på værkets vegne skulle sørge for afmærkning ved hjælp af landinspektør. I skrivelse af 28.juli 1969 har højesteretssagfører Løber imidlertid ikke villet acceptere denne ordning.

Den 25.august 1969 påbegyndtes opmåling dels af det mindre areal med § 10 forbud, dels af det større areal på 1200 m x 200 m.

I skrivelse af 29.august 1969 meddeler Ministeriet for kulturelle Anliggender, at fristen forlænges til 1.december 1969, og at yderligere forlængelse ikke kan forventes.

I skrivelse af 1.september 1969 meddelte formanden dette til højesteretssagfører Løber, der samtidig blev opfordret til

snarest muligt at fremsætte erstatningskrav.

Den 26. september 1969 holdt nævnet møde i Viborg, hvori fremlagdes opmåling af det mindre areal, der viste sig at være 5.066 m^2 . Parterne var enige om, at dette areal dækkes af det nedlagte gravningsforbud.

I mødet tilkendegav nævnet, at man ikke ville frede arealet på $200 \times 1200 \text{ m}^2$, hvorfor opmålingen af dette areal senere er standset, også fordi molerværket har protesteret imod, at nogle træer blev fældet eller beklippet.

I mødet blev værket på ny opfordret til at fremsende erstatningskrav, og der gaves frist hertil til 20. oktober 1969, ligesom geologerne ville beregne molermængden.

Nævnet afslog i samme møde at udmelde syn- og skøns-mænd, hvortil der ikke haves hjemmel i naturfredningsloven.

I skrivelse af 14. oktober 1969 udtaler dr. Gry:

"Ved Fredningsnævnets møde på byrettens kontor i Viborg d. 26. sept. 1969 anmodede formanden hr. dommer Holger Grundtvig geologerne om at meddele, hvor meget moler de mente, der var i det 5066 m^2 store areal, (herefter betegnet som arealet) hvorom fredningen nu drejer sig.

Da undertegnede Helge Gry er den eneste, der har foretaget geologiske målinger på Knuden, har jeg foretaget de fornødne beregninger, idet jeg har drøftet forholdene med magister Sv. Bendix-Almgreen.

Beregningerne er foretaget ud fra målinger i kystzonen N og V for arealet samt målinger i og øst for arealet i selve molerzonen og dens omgivelser.

Molerzonen strækker sig i SØ-NV-lig retning gennem den

nordøstlige del af arealet. (Det bemærkes, at kortets nordpil peger i gal retning). NØ herfor optræder askeserien. Dennes nederste del fra askelag 1 til askelag + 19, som kan udnyttes sammen med molerzonen, danner en ca. $3\frac{1}{2}$ m bred zone. Indenfor arealet og ned til havniveau anslås det, at der findes omkring 1600 m^3 af serien mellem askelag +1 og +19.

Den sydvest for askeserien liggende molerzone består af serien fra askelag 1 ned til mere eller mindre forkislede lag ved askelag -19. Fra molerzonen stammer langt det meste af det moler, der udnyttes.

Middelbredden af zonen er 23 m, beregnet af mål i graven på mellem 22 og 24 m og målinger ved havet, hvor lagene står noget stejlere end normalt, og bredden er $21\frac{1}{2}$ m. Af dette moler findes nu - efter at den partielle bortgravning har fundet sted - indenfor området og ned til havniveau ca. 36.000 m^3 .

I den største del af arealet (godt $3/5$) findes de under molerzonen liggende bjergarter, den såkaldte skiferserie, der består af meget varierende bjergarter, for en stor del mørkt og delvis ret leret moler. I seriens øvre del forekommer hårde forkislede lag. Lagene står stejlt og er stærkt foldede.

Partiel bortgravning har fundet sted i et lille område indenfor arealet.

Forudsat serien findes helt ned til havets overflade under hele det areal, hvori den optræder ved overfladen, må der skønnes at forekomme omkring $88-90.000 \text{ m}^3$. Vi ved imidlertid, at skiferserien mod sydvest langs en mod nordøst hældende forkastning grænser mod sand og grus. En del af dette går sandsynligvis ind under skiferserien i en mindre del af arealet, således at mængderne bliver lidt mindre."

I skrivelse af 20.oktober 1969 udtaler højesteretssagfører Løber:

"..... skal jeg hermed fremsætte følgende foreløbige erstatningskrav, idet jeg bemærker, at en nøje opgørelse af kravet forudsætter en af en uvildig fagmand på grundlag af boringer i det fredede areal foretaget beregning af det kvantum moler, min klient ved fredningen afskæres fra at udnytte, samt en konstatering af hvilke molerlag der er tale om, idet disses anvendelse er forskellig. De hertil nødvendige forberedelser vil tage mindst to måneder.

1. Dr. Gry har beregnet molermængden i det fredede areal til 28.000 m^3 ud fra den forudsætning, at det drejede sig om et ca. 2.000 m^2 stort areal. Da det nu har vist sig, at arealet andrager ca. 5.000 m^2 , må man antage, at molermængden er ca. 60.000 m^3 . Kravet for tabt moler andrager således 60.000 m^3 á kr.10,00 kr.600.000,00
2. Endvidere har min klient haft udgifter til åbning af bruddet, fjernelse af overjord, anlæg af veje, produktionstab ved det øjeblikkelige gravningsforbud og senere udgifter til indkøb af moler fra andre værker, for at få produktionen genoptaget.

Disse udgifter anslås til	" <u>110.000,00</u>
Samlet foreløbigt erstatningskrav	<u>kr.770.000,00</u>

Det understreges, at der her er tale om en foreløbig opgørelse, og jeg er helt klar over, at kravene er udokumenterede. Jeg skal derfor snarest muligt fremkomme med en

merc nøjagtig opgørelse. Til det brug hører jeg gerne Naturfredningsnævnets forslag til en uvildig fagmand til at konstatere molermængden i det fredede areal. Det er min opfattelse, at ligesåvel som nævnet kan benytte en landinspektør til at konstatere et fredet områdes areal, må nævnet kunne bruge sagkyndig bistand til i nærværende tilfælde at konstatere "fredningens rumfang".

Endelig skal jeg forbeholde mig krav på betaling af min klients sagsomkostninger og advokatudgifter, ligesom de fældede træer naturligvis må erstattes."

I skrivelse af 22.oktober 1969 udtaler højesterets-sagfører Løber:

"Som advokat for Molerværket Ludolph Struve & Co. A/S skal jeg herved vende tilbage til min skrivelse af 20.ds.

Det fremgår af geolog Helge Gry's beregninger, at Ludolph Struve & Co. A/S afskæres fra at udnytte et kvantum moler på 88-90.000 m³. I den anledning skal jeg forhøje det foreløbige erstatningskrav således:

90.000 m ³ moler á kr.10,00	kr. 900.000,00
Udgifter til åbning af brudet m.v.	" 110.000,00
Samlet foreløbigt erstatningskrav	<u>kr.1.010.000,00</u>

Jeg understreger, at der stadig er tale om en foreløbig opgørelse, og skal derfor gentage det i min skrivelse af 20.ds. tage forbehold.

Jeg bemærker endvidere, at hr.Helge Gry er udnævnt til medlem af Naturfredningsrådet ifølge meddelelse i dagspressen.

Hr.Gry kan derfor på ingen måde betragtes som upar-

tisk i nærværende sag, hvorfor jeg skal gentage mit forslag til Naturfredningsnævnet om udnævnelse af en uvildig fagmand til konstatering af molermængden."

I et møde den 21.oktober bemærkede formanden i anledning af højesteretssagfører Løbers skrivelse af 20.oktober, "at nævnet ikke havde nogen pligt til at foreslå parterne nogen uvildig fagmand til at beregne molermængden. Hvis molerværket ville bestride dr.Gry's opmåling, måtte værket selv foretage det fornødne."

I samme møde blev sagen optaget til kendelse.

Herefter har nævnet til sin interne bistand på forslag af Dansk Arbejdsgiverforening antaget direktør, civilingeniør Sven Barfoed, A/S Frederiksholms Teglværker, Vejlesøvej 36, Holte.

Ved sin endelige votering har nævnet fastholdt ikke at frede arealet på 200 x 1200 meter, dels på grund af, at en fredning måske vil blive kostbar, dels fordi den nugældende naturfredningslov, lov nr.314 af 18.juni 1969 § 46, stk.1, der er ikrafttrådt den 1.oktober 1969, forbyder gravning på terræn inden for 100 m fra strandbred.

Ved passende håndhævelse af denne regel vil halvdelen af arealet, herunder klintkanten ud imod vandet kunne bevares.

Ifølge den citerede lovs § 69, stk.1, skal iøvrigt den tidligere naturfredningslovs bestemmelser følges, når fredningssag er rejst inden 1.oktober 1969.

Nævnet er klar over, at man ved at nægte fromme af nærværende sag, kunne bevirke, at en erstatningsfri 100 m zone

efter 1.oktober 1969 ville gælde over for molerværket.

Nævnet har dog fundet det rettest som følge af den udtrykkelige forskrift i den nye lovs § 69, stk.1, at fremme nærværende sag, selv om der derved kan opstå erstatningskrav efter de gamle regler, d.v.s. lov nr.140 af 7.maj 1937 med senere ændringer.

Da naturfredningsrådet har anbefalet fredning, jfr. lov 140/37 § 12, stk.1, og da nævnet skønner, at de i lov nr. 140/37 § 1 nævnte betingelser foreligger, vil arealet på 5.066 m² være at frede som nedenfor bestemt:

- 1) der må ikke ske ændring af terrænet og således ikke graves, ligesom der ikke må ske beplantning eller anbringes affald.
- 2) Naturvidenskabsmænd, først og fremmest geologer og geologistuderende skal have færdselsret til arealet og stranden nedenfor og ret til i studieøjemed at opholde sig på arealet og stranden nedenfor.

Påtaleret tillægges Geologisk Rigsinstitut, Charlottenlund, Geologisk Institut, Aarhus, og Fredningsnævnet hver for sig.

ad erstatningskrav.

I anledning af de fremsatte indsigelser imod dr.phil. Helge Gry's habilitet skal nævnet udtale, at nævnet går ud fra, at dr.Gry, der ikke har nogen økonomisk interesse i sagen, har afgivet sine erklæringer som statsgeolog under sædvanligt embedsmæssigt ansvar, og at nævnet har fundet det ubetænkeligt ved sagens afgørelse at lægge vægt på de af ham afgivne udtalelser.

Nævnets sagkyndige, direktør Sven Barfoed, har i er-

klæring af 11.november 1969 udtalt:

"1. Areal.

I forhandlingsprotokollen er under nævnets møde den 26/9 1969 udtalt, "at man ved den kommende kendelse ikke ville tage den udvidede fredningspåstand til følge, men alene frede det område, der er omfattet af gravningsforbudet". Dette forstår jeg således, at fredningen skal omfatte det i bilag 40 A af landinspektør Balling Engelsen opmålte areal på 5066 m^2 og ikke det inden opmålingen stadig omtalte 2000 m^2 areal, som jeg ikke finder afsat eller stadfæstet noget sted i akterne.

2. Molermængde.

Struve & Co, A/S opererer med 45.900 m^3 (bilag 18), 60.000 m^3 (bilag 48 på basis af dr.Gry's opmåling i bilag 25 af et 2000 m^2 areal, hvis mængde multipliceres med $2\frac{1}{2}$, da arealet "udvides" til 5066 m^2) og endelig med 90.000 m^3 fra bilag 49, der henviser til bilag 48.

Ingen af disse mængder er anvendelige, men de 2 sidste tyder på, at man anerkender dr.Gry's opmålinger og tyder dem på sin egen facon. Da jeg ikke er molerekspert, men ved, at dr.Gry er den uafhængige person, som har mest kendskab til molerforekomster, og den eneste, som har forsøgt opmålinger, har jeg konsulteret ham for at få skabt størst mulig klarhed.

Herefter er jeg på basis af bl.a. bilag 47 kommet til det resultat, at der fra askelag + 19 til - 19 maximalt vil kunne udnyttes 38.000 m^3 ned til havniveau uden fradrag for uanvendeligt materiale. Imidlertid vil man i denne zone med de foldede lag hældende ca. 70° mod sydvest ikke i praksis kunne nå havets

niveau, fordi brydningsomkostningerne vil blive ekstraordinært store. Jeg ville tro, at man i praksis kunne nå halvt ned fra nuværende bund i graven, der ligger i ca. 20 m niveau, hvis man havde virkelig mangel på moler (altså max. 20.000 m³).

I området sydvest for askelag - 19, d.v.s. sydvest for og parallelt med nuværende grav, findes den forekomst, som dr.Gry anslår til noget mindre end 88-90.000 m³ til havniveau.

Denne forekomst kan imidlertid heller ikke udnyttes til havniveau, og kun mindre mængder af moleret i forekomsten vil være anvendeligt.

Jeg må derfor konkludere, at med den meget rigelige beregning af den egentlige molerzone som nævnt ovenfor, bør den molermængde, der erstattes, sættes til 25.000 m³ ialt.

3. Pris pr.kubikmeter moler.

Selskabet opererer i bilag 18, 48 og 49 med en pris på 10 kr./m³, men det må være inklusive produktionsomkostninger, generalomkostninger og fortjeneste. På grundlag af de oplysninger, jeg har indhentet om priser på molerarealer og -mængder, og på grundlag af priser på ler, som jeg kender, bør erstatningen sættes til 0,50 kr./m³.

Øvrige erstatninger.

Bilag 48 og 49 indeholder ingen specifikation heraf, hvorfor bilag 18 lægges til grund.

4. Bilag 18, pkt.2.

Mængde og pris lyder rimelig, men der er udnyttet ca. 1/3, d.v.s. til rest at erstatte 10.000 kr.

5. Bilag 18, pkt.3.

til rest at erstatte efter 1/3 udnyttelse 8.000 kr.

6. Bilag 18, pkt.4.

Da jeg ikke ved et besøg på stedet vil kunne se, hvad der er gammelt eller nyt, må jeg lægge rimelighedsbetragtninger til grund og gå ud fra, at der faktisk er afrømmet til en ny grav efter gravningsforbudet, og at der er anlagt en del ny vej.

Den samlede udgift sætter jeg til 35.000 kr., som efter oplysningerne ikke er afholdt 7 år men 3 år for tidligt. Med 8 % p.a. er rentetabet ialt 8.400 kr., et beløb hvis erstatningsberettigelse jeg må overlade nævnet til endelig afgørelse.

7. Bilag 18, pkt.5.

Hvis noget af dette krav skal honoreres, bør nævnet fra selskabets statsaut. revisor skaffe sig en erklæring om antal ts., pris pr.ts. og leveringsperiode. (Tab = erstatningsbeløb vil jeg sætte til 5 kr./ts. rå moler).

Resumé.

2. + 3.	25.000 m ³ á 0,50 kr./m ³	kr.12.500,00
4.	udnyttet afrømning af gl. grav	" 10.000,00
5.	udnyttet anlæg af vej til gl. lergrav	" 8.000,00
6.	rentetab ved for tidlig åbning af ny grav under de gjorte forudsætninger	" 8.400,00
7.	køb af rå moler uden dokumentation	" 0,00
		kr.38.900,00.
		=====

Dette beløb er mit forslag til samlet erstatning under de forudsætninger som specielt er nævnt under pkt. 6 og uden dokumentation for pkt. 7."

Ved sin endelige votering har nævnet lagt vægt på, at Molerværket i mindst 1 år har vidst, at der verserede fredningssag, men at der alligevel ikke til nævnet er fremsendt nogen form for dokumentation af erstatningskrav.

Det bemærkes, at højesteretssagfører Løber i skrivelse af 4.november 1969 til Ministeriet for kulturelle Anliggender har foreslået en deling af sagen, således at erstatningsspørgsmålet kunne afgøres senere end 1.december 1969.

Nævnets formand har den 8.november 1969 svaret sålydende:

"Jeg har i dag fremsendt Deres skrivelse af 4.november 1969 til Ministeriet for kulturelle Anliggender med følgende påtegning:

"Fremsendes, idet jeg skal oplyse, at nævnet er indstillet på at slutte sagen og afsige kendelse inden 1.december 1969. Jeg mener ikke, at den af højesteretssagfører Løber nævnte fremgangsmåde i foranstående skrivelse er anvendelig. Til de fremsatte indsigelser om habilitet vil nævnet tage stilling i kendelsen.",
hvilket herved meddeles."

Det er endelig nævnet bekendt, at højesteretssagfører Løber den 10.november 1969 har anmodet retten i Skive om at udmelde syn og skøn til brug for fredningssagen, og at retsmøde i den anledning er berammet til 28.november 1969.

Nævnet agter som tidligere bestemt at slutte sagen ved kendelse inden den 1.december 1969 og er allerede derfor afskåret fra at tillægge dette eventuelle syn og skøn nogen betydning.

Ved afgørelsen af erstatningskravet har nævnet i mangel af andre beviser fundet at måtte lægge til grund, at Molerværket afskæres fra at bryde et kvantum på 25.000 m³ moler.

Nævnet finder ikke grundlag for at sætte prisen på m³ moler højere end 0,50 kr. Herefter vil der være at tilkende Molerværket i erstatning 12.500 kr.

Der findes ikke at kunne gives erstatning for indkøb af 1000 t. rå moler, idet der mangler enhver dokumentation for kvantum og pris.

For alle øvrige ulemper ved fredningen, herunder adgang for geologer, findes der at kunne gives en samlet erstatning på 40.000 kr.

Da Molerværket ledes af tyske statsborgere, for hvem det har været påkrævet at antage juridisk hjælp i nærværende sag, findes der at kunne tillægges Molerværket et beløb på 2.500 kr. til advokatombkostninger eller ialt 55.000 kr. med rente 6 % p.a. af 52.500 kr. fra nærværende kendelsesafsigelse at regne.

Der er ikke af andre fremsat krav på udbetaling af den tilkendte erstatning.

Nævnet henstiller til overfredningsnævnet at lade statskassen bære så stor en andel af erstatningen som mu-

lig.

T h i b e s t e m m e s:

Et areal på 5.066 m² af matr.nr.45g Fur Præstegaarde
Fur sogn fredes som foran bestemt.

I erstatning tilkendes der "Molerværk Ludolph Struve
og Co., A/S", Fur, 52.500 kr. med renter 6 % p.a. fra denne
kendelses afsigelse at regne og i advokatomkostninger 2.500 kr.

Af erstatningsbeløbene udredes 3/4 af statskassen og
1/4 af amtsfonden og de i amtsråds kredsen beliggende køb-
stadskommuner efter folketal i henhold til de senest offent-
liggjorte folketællinger.

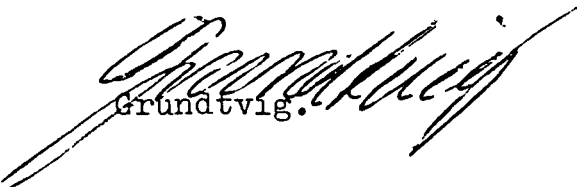
Anke til overfredningsnævnet skal ske inden 4 uger fra
denne kendelses forkyndelse.

Erik Jensen.

Grundtvig.

Svend Sohn.

Udskriftens rigtighed bekræftes.

Grundtvig.